

JIHOČESKÁ EPIFANIE

Jiří Hájíček: Vzpomínky na jednu vesnickou tancovačku
Host, Brno 2014, 364 s.

Díky posledním dvěma autorovým knihám jsme si Hájíčka zvykli považovat za romanopisce. Povídková sbírka je proto nečekaná a vypadá jako jakési novum. Tak to však není, nejde o nastoupení nové linie, Hájíček má na kontě již dvě povídkové sbírky, byť vydané před delší dobou (*Snídaně na refýži*, 1998, *Dřevěný nůž*, 2004); a jeho nová kniha není novum ani z hlediska tematického. Povídky ze souboru *Vzpomínky na jednu vesnickou tancovačku* navazují na autorovy romány, některé motivy z nich se zde objevují téměř explicitně, samozřejmě ale rozvinuté více nebo jinak (nejzřetelněji se to týká textu „Baywatch“ odkazujícího na *Rybí krev*).

Přítomný soubor sestává ze sedmnácti povídek psaných v letech 1995–2014; jsou rozděleny do šesti nestejně dlouhých částí spjatých tematicky. První dva oddíly jsou obsahově asi nejobecnější, ukazují city a mezilidské vztahy; oproti prvním, epičtějšímu oddílu má druhý větší tendenci k žánrovému obrázku. Třetí oddíl je introspektivní, založený na pátrání po minulosti či jejím zpřítomňování, čtvrtý čerpá z prostředí venkovského fotbalu, pátý se věnuje vánočnímu rodinnému bilanování. Následuje už jen závěrečný text, vesnická kronika, jakýsi epilog a pointa zároveň: chmurné dějiny jedné vesnické usedlosti, chápané jako *pars pro toto* českých dějin, jsou korunovány idylickou přítomností.

Celk povídkového souboru spájí chronotop jižních Čech (s pomyslným centrem fiktivní vsi Neměřice) v době těsně před sametovou revolucí až do současnosti. Dominuje atmosféra vesnice a malého města;

větší město, pokud se objeví, je zpodobněno jako nepřívětivý, cizí prostor („Někdy tě hledám“), jako prostor zbytečného zla („Havrani ve městě“) a neosobního utrpení („Baladička“). Ani vesnice však není pojata zcela bezproblémově – vesnice či venkov sám o sobě již nefunguje jako apriorní hradba vůči chaosu a zlu zvenčí a vesnický člověk je ztracený sám sobě; v tomto bodě je Hájíčková odpověď na českou ruralistickou tradici jednoznačná.

Jednotlivost chronotopu podtrhuje provázanost motivická: okrajová postava z jedné povídky se stává hlavní postavou povídky jiné, dvě povídky rozvíjejí obdobnou situaci apod.; jako by tak Hájíček přece jen nechtěl zcela opustit románový svět a texty komponoval jako velmi volné, avšak rozpoznatelné kapitoly z románu. Tato pseudorománovost – již považují za klad, za ozvláštňování povídkového žánru – propojuje jednotlivé nicméně spíše jen vnějšíkově; zásadní spojitost vidím jinde. Jednotlivé prvky, který ze *Vzpomínek* činí skutečně ucelený soubor, je pokus o jeden určitý typ povídkového žánru.

Tyto povídky nejsou ani čistě lyrické, ani čistě epické. Jsou založeny spíše na introspekci, nestojí na výrazném vnějškovém ději či rafinované zápletky, děj zápletky je navíc často zobrazen v retrospektivě, což epické jádro činí méně naléhavým, posouvá ho do pozice vzpomínky, příběhu v příběhu. Ani tak ovšem nemůžeme uvažovat o textu čistě lyrickém, na to je epické jádro příliš silné a lyrická složka relativně slabá – její aspekt se projevuje zejména v líčení prostředí a vykreslení atmosféry. (V tomto bodě lze ostatně vidět návaznost na typické texty Nerudovy, Čepovy či Hrabalovy.) A nejde ani o povídku lyricko-epickou, tj. o takovou, kdy jsou obě složky stejnoměrně rozloženy. Typickým Hájíčkovým hrdinou je ve *Vzpomínkách* typizovaný zástupce

„...VŠECHNO, CO SE DĚJE, ODEHRÁVÁ SE UVNITŘ.“

Marie Patová: domov Domov
H_aluze, Ústí nad Labem 2014, 52 s.

Prvotina Marie Patové prozrazuje velmi vnímavou autorku, která se důrazně a poctivě snaží obnažit smysl a verbálně jej uchopit. Zpochybňuje platnost označujícího i označovaného tím, že hledá jejich pravou a nevyvratitelnou podstatu. Snaha o nalezení identity jeví i své vlastní se tak stává ústředním záměrem knihy. Nejprve čtenáře příjemně překvapí, jak moc si autorka stojí za svými slovy, třebaže soustavně poukazuje na to, jak obtížné je podhrabat se až ke kořenům. Rozhodnutí být za nalezeným pojmenováním – protože skutečně označuje! – a podírat je celým svým já je vyjádřeno například opakováním nebo volbou velkých písmen. V textu se ovšem objevují i jiné zvláštnosti, třeba specifické použití rytmu, aliterace a další prostředky, jejichž pomocí dochází k zmatnění hranice mezi prózou a poezií.

Hlavní hrdinka prózy, jejíž jméno se dozvídáme až v samém závěru, se ocitá v domově Domově. Břečtan na něm „se pnul a dával znát tvar hran a rovnost stěn a zároveň onu strukturu povrchu narušoval“. Dům je tedy popsán (doslova) skrze brečtan, který jej dává pouze tušit. Pomalu a obezřetně autorka našlapuje, aby nic nezaznělo nepřesně. *Domov Domov* umožňuje střet odstředivých i dostředivých sil. Od něj a k němu se vše, co jím prošlo, snaží kotvit. Další postavy příběhu jsou Alžběta, která „působila, že je na světě vždy zcela nově...“ (s. 12), a David „Hroutící Se Jako Vodič Loutek...“ (s. 8). Oba zaznívají jen jako ozvěna z nitra vypravěčky. Je-

jich charakteristika je podřízena záměru a souvislostem, které vypravěčka v danou chvíli považuje za stěžejní. Sofie je tříletá Davidova dcera, jejíž přítomností se dům „koncem listopadu na chvíli přece jen rozezněl“ (s. 17). V řeči Sofie můžeme najít přímou paralelu ke stylu vypravěčky: „A na první pohled by se snad mohlo zdát, že si to dítě popletlo, ale ne, nepopletlo, pouze zamlčelo nepodstatné, ale nevynechalo smysl, uvelebilo se ve svých souvislostech; ...“ (s. 29) Vypravěčka také zamlčuje nepodstatné, je uvelebená ve svých souvislostech, které jsou zacílené tak, že umožňují jasné zření do podstaty jevu, jeho odmaskování. Výběr toho, na co se zaměří, podřizuje touze harmonizovat vnější svět s tím, co se děje uvnitř: „...nad tím vším jsem uvažovala: nad květinami, nesnivcem a malým dítětem, nad vyvlastňováním, jemným násilím, nad vypravěčem, jenž sám pokládá otázky, sám si odpovídá...“ (s. 28)

Souvisení a sounáležitost versus vykořehnění tvoří dynamický rozpor. Vypravěčka zpochybňuje všechny vztahy, protože si není jista svým místem v nich; není si totiž jista ani platností a podstatou své existence. Snaží se tedy zakotvit v širším kontextu. Nekompromisně odhaluje, aby mohla pojmenovat. Nekompromisně pojmenovává, aby mohla odhalit. Skrze kontext se dostává sama k sobě, aby skončila „tím svým jménem Marie“ (s. 52).

Kompozice je vystavěna na podobných křísnutích, která umožňují gradaci příběhu. Například motivy vody a ohně prostupují celý text v různých obměnách a zasahují až do symbolické úrovně. Oheň je dusící, škrtivý, hladový, a nakonec není žádný, protože v domově Domově dojde dřevo a vše prostoupí umrtvující chlad. Oheň je světlo a jeho nepřítomnost tma:

určitě sociální vrstvy (člověk z vesnice přesazený do města; osamělý člověk; starý člověk; zmatené dítě v pubertě – tj. většinou „malý člověk“); a myslím, že právě tento hrdina naznačuje typ povídky.

Těžiště a smysl Hájíčkových povídek spočívá dle mého soudu v pointě. Tato pointa však není zasazená v ději, nedořikává ho, a nedovádí tak zápletku k završenosti a uzavřenosti. Poslední odstavec či věta odstoupí od dosavadního tématu příběhu a směřuje k tématu jinému – zaměří se na nějaký detail (postava pozoruje snášející se sněhové vločky, vypravěč si všimne syčící žehličky), vyústí v abstraktní úvahu nebo zobecnění. Je to pointa znamenající náhlou, nečekanou a zásadní změnu perspektivy. Její funkce je odkročit od dosavadního děje a místo, které tento děj ve čtenářově mysli zaujímal, uvolnit k uchopení celistvějšího smyslu, celistvosti světa; tedy to, co

„...petrolejky, jež ale vydávaly takové kmitavé neklidné žluté světlo, které se tráslo a chvělo a neustále tak upomínalo na křehkost své rovnováhy“ (s. 33). Motiv přesáhne do abstraktnější roviny a je vetkán do nových souvislostí. Dotváří atmosféru celkového neklidu, který je v domově Domově i v postavách samotných téměř hmatatelný.

Voda se kromě pevného skupenství v podobě sněhu dostává do spleti jevů zjevná v motivu řeky. Plynutí Botiče je metaforou neuchopitelnosti okamžiku a neustálé proměny. Jak je vůbec možné pojmenovat cokoli, když se to za okamžik vyjeví jinde a jinak v naprosto jiných, ještě nevstřebaných a zřejmě nevstřebatelných souvislostech? „Je tma a voda kalem připomíná Gangu, vzpomínám na toto všechno a Botič teče kolem a tu náhle mám pocit, že musím běžet, utkat velmi rychle, uniknout tomu a nemyslet na zlomeniny, na příznak zapadajícího slunce u dětí; tak děsivé nemoci a tak krásné názvy, říkám si, člověk tomu neunikne, že se mu řeč rozpadá...“ (s. 29) Sníh je také důležitě přesahujícím motivem. Pokrývá a nechává chřadnout těžkým mokřím chladem. Zároveň ovšem umožňuje nový začátek. Cesty, které pokrýl, jsou neprošlapané, a mohly by tedy být nové. V každém případě se můžou jít znovu jako poprvé. Sníh je však nazírán i jinak: „...zatímco ona dál zametala, tenká její silueta, zametá cestu od bíla, zůstává po ní temno a prázdno, napadalo mne tehdy“ (s. 34).

Každé slovo je podrobeno zkoušce, jestli ob stojí, jestli unese svůj význam a bude schopno souznít s celkovým záměrem. Toto se děje i opačným směrem. Je jev schopen unést své pojmenování? Za jakých podmínek může být nositelem svého prvotního významu? „...napadlo mne, jak strom přenesený na scénu přestává býti

kdysi James Joyce pojmenoval jako „epifanie“. Tato pointa, epifanie, je vázána nikoli na děj, protože ten odsouvá do pozadí – od tud také nepřislusnost povídek *Vzpomínek* k epice –, na prostředí či na lyrickou stránku textu, ale na hrdinu, jemuž se svět ukáže nově, přesáhne ho a vlastně nechá celý dosavadní příběh jaksi „vzadu“.

Kdyby povídky *Vzpomínek* nevládly tímto typem pointy, bylo by jejich vyznění pochopitelně zcela odlišné. Jedním z témat, která by pravděpodobně bylo lze akcentovat, by bylo vykreslení atmosféry (místy až naturalisticky dobré), tendence k žánrové malbě. Epifanie však posouvá texty do jiné literární oblasti, kde je nutno užít přísnější sudidla. Tu vyvstávají tři oblasti, které považuji za problematické: toporný jazyk, častá klisé („tak nějak“), nepřiměřenost jazyka v metaforickém užití („jarní vítr je směsí naděje a vláhly“) a v dialogích. Jednak je to nepravděpodobnost – míníme ty případy, kdy je na nepravděpodobném jevu založena celá povídka: upovídánost staré paní v „Příběhu milovnice koňakových špiček“ nebo vyprávění hlavního hrdiny v „Baladičce“: v kabině nákladáku se takhle prostě vyprávět nedá... Třetí problém, menší než předchozí dva, je předvídatelnost (zvl. „Noc s manekýnkou“).

Hájíček zobrazuje jistý lidský typ a čtenář po určité době může předjímat, jak autor s tímto typem naloží; tím více, že svět *Vzpomínek* je spíše plochý, nemá ani rovinu „hlubinnou“ (např. sexuální, pudovou), ani duchovní rozměr (Hájíčkův svět se jeví jako proklamativně materialistický). Neexistence těchto rovin omezuje narativní i významotvorné možnosti, respektive pole, v němž se postavy mohou pohybovat. To však již není kritika, ale popis Hájíčkovy vypravěčského typu, jenž dozajista není prost kvality či zajímavosti – a ani tradice.

Pavel Šidák

vlastně stromem, stane se symbolem sebe sama“ (s. 35).

Patová tento rozpor opět nepředkládá pouze na jazykové úrovni, ale vkomponovává jej do příběhu, například prostřednictvím Masopustu. Sofie zde trefně dokladuje ono „plynutí řeky“, o kterém jsem se zmínila dříve: „a Sofie pořád prskala, asi ji urazilo, že za kočku šla i minulý rok, byla si vědoma toho, že je již jiná, že tedy i její maskování mělo by být jiné, mělo by být přiměřenější...“ (s. 36). Není přesně definováno, jaké by maskování mělo konkrétně být, aby bylo „přiměřenější“, jde tedy o to slovo samotné. Jedno z mnoha míst, kde čtenář zatajuje dech nad přesností, průstřelem podstatou nepojmenovatelného.

Celým textem se vleče pocit samoty, náročnost „úkolů“ zapadnout do kontextu všeho lidského. Vypravěčka jako by byla vyčleněna zejména svou zkušeností: „a vím, že smát nebylo se kam, když hmatem zestárly mi dlaně...“ (s. 47) a soustředím se na hloubku jevu: „...přemýšlet nad každou jednotlivinou tak moc, jako by nebylo nic jiného než ona; čím více jí člověk porozumí, tím méně porozumí pak všemu okolo...“ (s. 37). Je si vědoma toho, že ačkoliv jev nedefinujeme, nezaručí nám to jeho neměnnost: „...že prý kolik svých tváří člověk unese/než se rozmělní/roznese...“ (s. 37).

Pokora, se kterou Patová volí adekvátní výraz, je ve shodě s pokorou, s níž přistupuje ke smyslu samotnému. Je třeba rozlišovat mezi pravdou jako nánosem a Pravdou, která sahá až do hlubin nitra vypravěčky. Tedy Pravdou, se kterou je možno souznít, kterou Je Možno Přijmout, než se rozmělní. Než se roznese.

Kateřina Kováčová